

سوال

درباره واکنش به آیات قرآن و تعامل با آن در اثنای تلاوت با گفتن دعا و ثنای خاص از جمله گفتن تسبیح و حمد و لا اله الا الله پرسش دارم؛ آیا درست است که برای هر آیه‌ای دعای ثنایی بیرون آوریم حتی اگر شامل کلماتی مانند «سبح، یسبح...» نباشد؛ مثلاً برای آیه {الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ} جایز است که ثنایی مانند تسبیح بسازیم و در اثنای قرائت قرآن به تنهایی یا در نماز آن را بگوییم؟ و آیا کسی که چنین کاری کند و برای هر آیه‌ای ثنای خاصی بر حسب معنی آن داشته باشد بدعت گذار به حساب می‌آید؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

اولاً:

از حذیفه بن یمان - رضی الله عنه - روایت است که گفت: «شبی با پیامبر - صلی الله علیه وسلم - به نماز ایستادم، پس سوره بقره را آغاز کرد و خواند تا صد آیه را به پایان رساند. با خود گفتم اکنون به رکوع می‌رود، اما ادامه داد تا دویست آیه را به پایان رساند، پس گفتم: اکنون به رکوع می‌رود، اما به خواندن ادامه داد تا به پایانش رساند. با خود گفتم: اکنون به رکوع می‌رود، اما سوره نساء را آغاز کرد و خواند سپس به رکوع رفت، پس رکوعش مانند قیامش بود و در رکوعش گفت: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ، سپس به سجده رفت و سجده‌اش مانند رکوعش بود، و در سجده‌اش گفت: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى، و هر گاه به آیات رحمت می‌رسید درخواست [و دعا] می‌کرد و هرگاه از آیه عذابی می‌گذشت استعاذه می‌گفت (به الله پناه می‌برد با گفتن أعوذ بالله...) و هرگاه به آیه‌ای می‌رسید که در آن تنزیه و پاک دانستن الله [از عیب و نقص] بود، تسبیح می‌گفت» به روایت احمد در مسند (۲۳۲۶۱) و ابن خزیمه در صحیحش (۵۸۶).

این همان راه و روش پیامبر - صلی الله علیه وسلم - در تلاوت قرآن و واکنش به آیات است که خود نوعی از تدبیر و فهم معناست. سیوطی - رحمه الله - می‌گوید: «قرائت قرآن همراه با تدبیر و فهم، مستحب است و آن همان هدف بزرگ، و مقصود مهم‌تر [از تلاوت قرآن] است که سینه را می‌گشاید و دل را روشن می‌سازد...»

و روش آن چنین است که دلش را در معنای آنچه می‌خواند و تلفظ می‌کند مشغول می‌دارد و معنای هر آیه را می‌داند و در اوامر و نواهی الهی تأمل می‌کند و در دل به آن باور می‌کند، پس اگر درباره چیزی بود که نسبت به آن تقصیر و کوتاهی دارد

عذر می‌خواهد و استغفار می‌کند و هرگاه به آیهٔ رحمت رسید بشارت می‌دهد و از الله درخواست می‌کند و چون از آیهٔ عذاب گذشت می‌ترسد و به الله پناه می‌آورد و چون از آیات تنزیه گذشت، تنزیه الهی می‌گوید و او را بزرگ می‌دارد و چون از دعایی گذشت، [به درگاه الله] تضرع و زاری می‌کند و از او می‌خواهد» (الإلتقان: ۸ / ۳۶۹).

واکنش کلی نسبت به آیات اشکالی ندارد، مانند آن‌که انسان پس از درک معنای آیه‌ای بگوید: سبحان الله، یا دیگر کلمات دال بر واکنش او به آیات چنان‌که مناسب سیاق آیات و آن جایگاه باشد.

اما به شرط عدم تکلف، زیرا ما مطلقاً از تکلف نهی شده‌ایم و از سوی دیگر تکلف در کلام به ویژه تسبیح یا دعا همراه با هر آیه‌ای اگر شنوندهٔ آیات است باعث می‌شود خوب به آن گوش ندهد و اگر خودش قرآن می‌خواند باعث از بین رفتن نظم قرائت او می‌شود.

اما در داخل نماز، شیخ ابن باز می‌گوید: «بهتر آن است که به نیکی گوش فرا دهد. یعنی اگر امام در نماز مغرب یا عشاء یا صبح یا جمعه قرآن می‌خواند بهتر آن است به دقت به آن گوش دهد و هنگامی آیات تسبیح و تهلیل، تسبیح نگوید و هنگام یاد شدن پیامبر - صلی الله علیه وسلم - درود نگوید، زیرا الله تعالی می‌فرماید: **وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا** [اعراف: ۲۰۴] (و چون قرآن خوانده شود گوش بدان فرا دارید و خاموش مانید). بنابراین ساکت ماندن و گوش فرا دادن بهتر است اما اگر بر پیامبر درود بفرستد و هنگام یاد شدن نام الله تسبیح گوید اشکالی ندارد، هر چند ترک آن بهتر است؛ زیرا آن‌چه از پیامبر - صلی الله علیه وسلم - محفوظ است آن است که هنگام خواندن قرآن در نماز جهریه (صبح و مغرب و عشاء و جمعه) نزد آیات رحمت و آیات وعید و آیات نام‌ها و صفات توقف نمی‌کرد بلکه به خواندن ادامه می‌داد، بر این اساس برای تو بهتر آن است که گوش فرا دهی و توقف نکنی و هنگام مرور آیات و شنیدن آن از امام چیزی نگویی و همین‌طور اگر خودت در نماز فرض قرآن می‌خوانی چیزی نگویی، اما در نماز نافله امر وسیع‌تر است، مانند نماز تهجد در شب و مانند آن که در آن هنگام هرگاه قرآن می‌خوانی نزد آیهٔ رحمت توقف کن و دعا کن و هنگام آیهٔ وعید استعاذه کن و هنگام ذکر نام‌های الله تسبیح بگویی و هنگام یاد شدن پیامبر - علیه الصلاة والسلام - بر او درود بفرست و همین‌طور اگر در نماز تراویح یا قیام رمضان پشت سر امام نماز گزاردی و او برای دعا [در میان قرائت] سکوت کرد، تو نیز دعا کن، و اگر سکوت کرد تا بر پیامبر درود بفرست تو نیز درود بفرست و اگر ادامه داد گوش فرا ده، زیرا تو امر به سکوت و گوش فرا دادن شده‌ای» (فتاوی نور من الدرب، الشویعر: ۱۲ / ۳۵۱).

برای مطالعهٔ بیشتر پاسخ‌های شمارهٔ (85481) و (96028) را ببینید.

خلاصه آن‌که:

اگر قضیه چنان باشد که در سنت آمده یعنی درخواست به هنگام آیات رحمت و استعاذه به هنگام آیات عذاب و تسبیح گفتن به هنگام آیات تنزیه، این کار بدون شک در خارج از نماز مشروع است.

اما در داخل نماز نیز این کار به طور کلی مشروع است، هر چند علما در این باره اختلاف نظر دارند که آیا این خاص به نماز نافله است - زیرا چیزی که در سنت آمده این است - یا آنکه می‌توان نماز فرض را نیز بر آن قیاس گرفت و این چیزی است که شیخ بن باز و تنی چند از علما چنان‌که در سایت بیان شد بر آن هستند.

اما افزون بر این روش، به طوری که برای هر آیه دعایی خاص قرار داده شود، آن‌که به نظر می‌رسد مشروع نبودن این کار است به ویژه در نماز زیرا شامل تکلف است و نظم تلاوت را به هم می‌زند و باعث عدم انصات و گوش فرا ندادن به تلاوت می‌شود.

والله اعلم